

FÜLÖP DOROTTYA

Lisznyai Kálmán kolozsvári látogatása

Egy anekdota keletkezésének nyomában

Lisznyai Kálmán tagja volt annak a delegációnak, amelyet Pest vármegye küldött Kolozsvárra az 1848. május 29-ére összehívott, uniót kimondó erdélyi országgyűlésre. Az eseményről, valamint a küldöttség érkezéséről és szerepléséről számos korabeli újságcikk beszámolt,¹ illetve maga Lisznyai is megörökítette a látogatás emlékét egy kéziratban maradt jegyzetben.² Szilágyi Márton szerint a beszámolókból és Kővári László történeti munkájából jól sejthető, hogy a küldetés tulajdonképpen inkább egy reprezentatív szerepkör betöltését, mintsem komoly politikai megbízatást jelentett, úgy tűnik azonban, hogy Lisznyai „ezt sem oldotta meg tökéletesen”,³ a botrányosság határát súroló mondatait ugyanis anekdoták formájában megőrizte a kulturális emlékezet. Első, kissé offenzívának ható felszólalásában egy esetlen metaforát alkalmazott a küldöttség szerepének hangsúlyozására: „mi vagyunk a puszták sassai, ti vagytok a bércek sassai”,⁴ majd hozzátette, hogy a küldöttek a puszták sasaiként azért érkeztek a bércek sasaihoz, hogy „merészebb röpülésre” tanítsák őket.⁵ Amint erre Szilágyi Márton is rámutatott, Lisznyai mindezzel óhatatlanul is azt sugallta, hogy a magyarországi küldöttek „gyámkodni” akarnak Erdély felett.⁶ A második kellemetlen mozzanat az volt, amikor a költő elszavalta az egyik saját versét, amely sértő lehetett az arisztokrácia számára. Gyulay Lajos naplófeljegyzése szerint a kérdéses költemény az 1848. március 23-án, a *Marczius Tizenötödike* című lapban megjelent *Százötven kutya* volt,⁷ amelyben nem lehetett nehéz a politikai áthallások felfedezése: a műben megjelenített herceg epekedve várja angol vadászkutyáinak érkezését, akiknek később gazdag lakomát ad, míg az ország népe éheznek.⁸ Nem véletlen, hogy Gyulay a Metternich támogatását

¹ Például: SZŐNYI József, *N. Várad, junius elején*, Regélő Pesti Divatlap, 1848. június 16., 738. – N. N., *Kolozsvár május 27.*, Erdélyi Híradó, 1848. május 28., 338. – N. N., [*Az erdélyi országgyűlésre*], Regélő Pesti Divatlap, 1848. május 27., 676.

² Idézi: SZILÁGYI Márton, *Az íróvá válás mikrotörténete a 19. század első felében: Lisznyai Kálmán és az „irodalmi gépezet”*, Bp., Reciti, 2021 (Vítæ 3), 80–81.

³ *Uo.*, 81.

⁴ SZÉKELY József, *Lisznyai Kálmán*, Vasárnapi Újság, 1863. február 22., 66.

⁵ VADNAI Károly, *A madarak pajtása (Emlékeimből)*, Nemzet, 1882. december 28., [5].

⁶ SZILÁGYI, *i. m.*, 81.

⁷ GYULAY Lajos *Naplói a forradalom és szabadságharc korából (1848. március 5. – 1849. június 22.)*, II. s. a. r. V. ANDRÁS János, CSETRI Elek, MISKOLCZY Ambrus, Bp., ELTE Román Filológiai Tanszék – Központi Statisztikai Hivatal Levéltára, 2003, 69.

⁸ LISZNYAI Kálmán, *Százötven kutya*, *Marczius Tizenötödike*, 1848. március 23., 19–20.

élvező Apponyi Györgyre és Jósika Samura gondolt mint a vers néhány potenciális címzettjére.⁹ Érdekes azonban, hogy az a visszaemlékezésekben felbukkanó anekdota, amely a Lisznyai-szavalat élményét rögzítette, egy olyan verssor köré épül, amely nem jelenik meg a *Százötven kutya* című költeményben.¹⁰ Jogosan jegyzi meg tehát Szilágyi Márton, hogy az a közkeletűen elterjedt állítás, amely szerint Lisznyai egy olyan versét szavalta el, amelynek a refrénje „aranygyapjas gazemberek” volt, minden bizonnyal „már a történet folklorizálódása során alakult ki – mert ebben a versben még csak refrén sincs, nemhogy ilyen szintagma”.¹¹ Noha Szilágyinak kétségtelenül igaza van ebben, érdemes utánajárni, hogy vajon milyen tényezők állhatnak az anekdota létrejöttének hátterében.

Bár Lisznyainak nem volt olyan verse, amelynek a refrénje az említett szintagma lett volna, az egyik balladájában valóban alkalmazta az „aranygyapjas gazemberek” sort. A *Rákóczi és Brankovics* 1848. április 16-án jelent meg az *Életképekben*, tehát mindössze három héttel a *Százötven kutya* közlése után. A szöveg az elnyomással szemben küzdő szabadságharcos vezetőket – a magyarok oldaláról Rákóczit, a szerbekéről pedig Brankovicsot – magasztalja. A történelmi epizódok pontatlan felelevenítésével (megjegyzendő, hogy a három Brankovics fejedelem közül egyik sem volt Rákóczi kortársa) Lisznyai a szerb és magyar nemzet testvériségét hangsúlyozta, mintegy azt sugallva, hogy 1848-ban ismét egy olyan időszakról lehet szó, amelyben a két nemzet harmonikusan együttműködhet az önkényuralom felszámolása érdekében.¹²

Lisznyai balladája szervesen kapcsolódik az illető év tavaszán és nyarán egyre inkább felélénkülő Rákóczi-kultusz áramlatához, hiszen a forradalom kitörésének időszakában számos szerző az események aktuális előképét a II. Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharcban fedezte fel.¹³ Kerényi Ferenc szerint 1848 áprilisában Petőfi lírájában minden olyan téma megjelent, „amely egy radikálist ekkor foglalkoztathatott”, példái között pedig első helyen szerepel a szabadságharcos előd keresése és megvallása, amelyet az 1848. április 21-i keltezésű *Rákóczi* című vers reprezentál.¹⁴ Arany az illető évben ugyancsak publikált az *Életképekben* két, ezen szöveghagyományba illeszkedő verset, *A rodostói temetőt* és a *Rákóczinét*, amelyeket később, egészen az 1880-as évekig nem vett fel gyűjteményes köteteibe. Ez a sajátos filológiai helyzet jól mutatja a témaválasztás érzékenységét, ugyanis bár a kihagyások okáról nem maradt fenn információ, valószínűsíthető, hogy nem esztétikai okok álltak a döntés

⁹ SZILÁGYI, *i. m.*, 82.

¹⁰ Lásd például: HERMANN Róbert, *Lisznyai Kálmán mint a szabadságharc hadtörténésze*, *Korunk*, III/28(2017), 7. sz., 100.

¹¹ SZILÁGYI, *i. m.*, 81.

¹² A vers rövid elemzését lásd: FARKAS Evelin, *A Rákóczi-szabadságharc emlékezete Jókai Mór műveiben*, *Studia Litteraria*, (57)2018, 3–4. sz., 75.

¹³ Az alább következő példákra felhívta a figyelmet: SZILÁGYI Márton, „*Mi vagyok én?*”: *Arany János költészete*, Bp., Pesti Kalligram, 2017, 202–203.

¹⁴ KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete*, Bp., Osiris, 2008 (Osiris Monográfiák), 378.

mögött, hiszen a költő nem dolgozta át a szövegeket, amikor azok végül 1883-ban és 1884-ben kötetbe kerültek. Amint arra Szilágyi Márton rámutatott, lehetséges, hogy Aranyt „az óvatosság vezette”, hiszen a szabadságharc leverését követő időszakban úgy ítélhette meg, hogy a Rákóczi név által felidézett rebellis tartalom miatt nem lenne időszerű a versek újraközlése.¹⁵ 1847 végétől, Petőfivel és Arannyal nagyjából párhuzamosan Jósika Miklós is hozzálátott *II. Rákóczi Ferenc* című regényének megírásához. A teljes mű végül 1852-ben készült el, majd 1861-ben jelent meg, így nem meglepő, hogy a politikai események előrehaladtával érzékelhetővé válnak az elbeszélés nézőpontjának változásai, amelyek lehetővé tették az arra érzékeny olvasók számára, hogy a Rákóczi-féle szabadságharc a „saját idejük részévé” válhasson.¹⁶ 1848-ban *II. Rákóczi Ferenc* alakja a lírai és az epikai művek mellett immár a színpadra is felkerülhetett Szigligeti Ede *II. Rákóczi Ferenc fogsága* című színdarabja révén,¹⁷ amelyben a szerző egyértelmű utalásokat tett az aktuális eseményekre (például az első felvonásban a május közepétől június közepéig tartó,¹⁸ az ötödik felvonásban a szeptemberi időszak történéseire¹⁹). A november 4-i ősbemutatót követően maga Jókai jegyezte le, hogy a darab kimagasló érdeklődésben részesült, hiszen négy nap alatt háromszor került színpadra, mindannyiszor tele nézőtérrel, illetve külön felhívta a figyelmet arra is, hogy az előadás aktuálpolitikai többletjelentése elementáris hatást gyakorolt a közönségre, hiszen „[m]inden helyzete, minden szava e műnek hű a múlthoz és igaz a jelenben”²⁰ A fentebbiek mellett kiemelhető egy szövegkiadói törekvés is: Császár Ferenc az általa indított (és egyébként az első füzet után véget érő) *Adatok a magyarok történetéhez* című sorozatban jelentette meg *Rákóczi discursusait*.²¹

A ballada közlésekor Lisznyai jogosan lehetett bizakodó a szerb–magyar összefogást illetően, ugyanis április elején, az országgyűlésen Aleksander Kostić a szerbek nevében még arról biztosította a magyar felet, hogy amennyiben kéréseiknek eleget tesz, „egyedül Magyarországért és csak a magyarokért [fognak] élni és halni”.²² Nem sokkal azonban a vers megjelenése után kirobbant a véres délvidéki konfliktus a szerbek és a magyarok között. A szerb felkelés szimbolikus helyszínévé Szenttamás vált, amelyet

¹⁵ SZILÁGYI, „*Mi vagyok én?*”..., i. m., 199.

¹⁶ HITES Sándor, *Még dadogtak, amikor ő megszólalt: Jósika Miklós és a történelmi regény*, Bp., Universitas, 2007, 173–174.

¹⁷ KERÉNYI Ferenc, „*Kuruc*” drámák a régi magyar színpadon = *Uő, Színek, terek, emberek*, Bp., Ráció, 2010 (Ligatura), 73.

¹⁸ *Uo.*, 74.

¹⁹ *Uo.*, 76.

²⁰ JÓKAI Mór, [*Nemzeti színházunknak...*] = JÓKAI Mór, *Cikkek és beszédek* (1848. március 19. – 1848. december 31.), s. a. r. SZEKERES László, Bp., Akadémiai, 1967 (Jókai Mór Összes Művei. Cikkek és beszédek 2), 417.

²¹ *Rákóczy diskursusai avagy II. Rákóczi Ferencz fejedelemnek a' magyar nemzet örökösítését tárgyazó gondolatai*, kiad. CSÁSZÁR Ferenc, Bp., Kilián György, 1848.

²² Lásd bővebben: HERMANN Róbert, *Interetnikus konfliktusok Magyarországon 1848–1849-ben*, Délvidéki Szemle, 4(2017), 2. sz., 36.

a magyar honvédség sikertelenül ostromolt, és ahol a magyar lakosságot lemészárolták.²³ A zavargásokra való reakcióképpen később a szegedi magyarok pogromot vezettek az ott élő szerbek ellen.²⁴ A történeteket Jókai is feldolgozta a *Forradalmi és csataképek* egyik novellájában, a *Szenttamási Györgyben*, ahol a sérelmek megtorlásáért vívott bosszú „még a másvilágon is” tart.²⁵ Lisznyai ezzel szemben merőben más típusú víziót sugallt a szerb–magyar sorsközösségről, hiszen a két fél együttműködése mellett érvelt. Érdekes módon az „aranygyapjas gazemberek” sor éppen ebből, a szerb–magyar testvériség erejét hangsúlyozó versből kelt szárnyra, és terjedt el széleskörűen.²⁶ A ballada szerint a legfőbb problémát, amelyet együttesen szükséges orvosolni, a politikai és közigazgatási rendszer rossz és bennfentes jellegű működése képezi. A Lisznyai által felvetett dilemma, a jó király és rossz tanácsadók dichotómiája 1848 márciusa és júniusa között még jelentősen áthatotta a köztudatot. Az európai közgondolkodásban a társadalmi fejlődéssel kapcsolatos nézetekre nagy hatással volt az az arisztotelészi tradíció, amely szerint az uralmi formák három típusa (monarchia, arisztokrácia és politea) közül egyik sem eleve magasabb rendű a többinél, ugyanakkor mindegyiknek létezhet egy elfajult változata. A monarchia megítélésében hagyományosan jelen van egy lényegi, a királyt és a zsarnokot elválasztó különbségtétel, amely Lisznyai balladájában is kifejezésre jut. Petőfi viszont már kikezde ezt a sémát: *A királyokhoz* című versével kilépett a közmegegyezés ezen gondolatrendszeréből, hiszen azt hirdette, hogy a szeretett uralkodó nem létezik többé.²⁷

Lényeges megjegyezni, hogy az a Lisznyai-strófa, amelyben felbukkan a szóban forgó verssor, tartalmilag nem áll távol *A százötven kutya* problémafelvetésétől:

– De hiába! a’ trón körül
Rút csörgőkígyók sziszegtek,
Rosz királyi tanácsosok,
Aranygyapjas gazemberek.²⁸

Mindkét szöveg kritikai éle tehát tulajdonképpen az uralkodó körül lebzselő, saját érdekeinek érvényesítéséért munkálkodó arisztokráciát célozza. A két vers összetévesztésében ilyenformán az egymáshoz közeli közlési idő és a hasonló téma is közrejátszhatott. E ponton érdemes figyelmet szentelni Vadnai Károly „*A madarak pajtása*” című visszaemlékezésének is, amelyben a következőképpen idézte fel a szavallást:

²³ *Uo.*, 39.

²⁴ *Uo.*, 42–43.

²⁵ JÓKAI MÓR, *Szenttamási György = Uó, Elbeszélések (1850), 2/A*, s. a. r. GYÓRFFY MIKLÓS, Bp., Akadémiai, 1989 (Jókai Mór Összes Művei. Elbeszélések 2/A), 481.

²⁶ Köszönöm Szilágyi Mártonnak, hogy a vers megjelenését követő események fontosságára felhívta a figyelmem.

²⁷ A probléma részletes elemzését lásd: SZILÁGYI MÁRTON, *A magyar romantika ikercsillagai: Jókai Mór és Petőfi Sándor*, Bp., Osiris, 2021 (Osiris Monográfiák), 156–160.

²⁸ LISZNYAI KÁLMÁN, *Rákóczi és Brankovics, Életképek*, 1848. április 16., 498.

„A kolozsvári színpadon történt, hogy az ünnepi hangversenyen ő is szavalt, még pedig szavalt a camarilla, a reactionáriusok ellen irt forradalmi versét. Ennek egy sora, melyet ő különösen megnyomott, ebből állt, »Aranygyapjas gazemberek.«²⁹ Vadnai jóval későbbi, 1884-es szövegében nem is refrénről, hanem pusztán egy versorról van szó – ez pedig összhangban áll az eddigiekkel. Visszaemlékezésében ugyanakkor még van egy, a vizsgálat szempontjából fontos észrevétel: Vadnai úgy tudta, hogy Lisznai a versszak utolsó sorát „különösen megnyomta”, tehát számolhatunk egy konkrét felolvasás vagy szavalás élményével, amelynek maradandóságát maga a költő segítette elő azzal, hogy a hanghordozásával kiemelte a számára fontosabb részeket. Szilágyi Sándor, aki Kolozsváron találkozott először a fiatal Lisznaival mint a küldöttség tagjával, a Vadnai-szöveg ihletésére szintén megírta még ugyanabban az évben a maga visszaemlékezését a történetekről: „Ugyanez alkalommal [miután Lisznai megtette a fentebb idézett, bérci és pusztai sasokkal kapcsolatos kijelentését – F. D.] szavalt a színházban egy nagyon mérges verset »az aranygyapjas gazemberek« ellen, melynek egy passusánál »A népek örömkialtása / A légben árkot ása« homeri kacszaj tört ki. Az árok-ásást ugyanis kezével producálta.”³⁰ A Szilágyi Sándor által emlékeztetett két sor pontatlan idézet a *Toldi Miklós sujtása* című balladából, amely 1845. augusztus 12-én jelent meg a *Honderűben* –, és természetesen nem tartalmazza az *aranygyapjas gazemberek* színtagját. De az mindenesetre tanulságos, hogy egyrészt ebben az esetben sincs szó arról, hogy a kérdéses versnek refrénje lett volna, másrészt a szövegből ismét egyértelműen kiérezhető egy konkrét szavalás élményének az emléke, hiszen Szilágyi Sándornak nem pusztán a verssorok maradtak meg a memóriájában, hanem a hozzájuk kapcsolt gesztusok is. Mindkét esetben tehát a szerzők azokra a szavalatokra emlékeztek a leginkább, amelyek során a szöveg mondandóját Lisznai a nonverbális kommunikáció eszközeivel hangsúlyozta – olykor nem is feltétlenül szokványos módon. A legkézenfekvőbb magyarázat tehát az anekdota kialakulására az, hogy a hallgatóság számára maradandó szavalatok az idő múlásával egymásra rakódtak, és összekeveredtek az elbeszélők emlékezetében.

Természetesen ennek függvényében többféle lehetőség is elképzelhető. Az első a fentebb gondolatmenetből szervesen következik: különböző alkalmakkor elhangzott, valószínűleg időben egymáshoz közel eső – esetleg a szöveg problémafelvetését tekintve hasonló – szavalatok élményei keveredtek össze a visszaemlékezésekben. Ebbe természetesen az az aleset is beleértendő, hogy a sokak által idézett verssor valóban elhangzott Kolozsváron, csak nem feltétlenül a színházban.

A második lehetőség az, hogy Lisznai a kolozsvári színház színpadán a *Rákóczi és Brankovics* című balladát is elszavalt. Ezt a felvetést több tényező is támogatja. Gyulay naplófeljegyzése még az esemény előtt készült, egy előre kijelölt program ismeretében: „Ma Beöthi és Lisznai fognak a’ felvonások alatt szavalni, mégpedig egy forradalmi

²⁹ VADNAI, *i. m.*, [5].

³⁰ SZILÁGYI Sándor, *Vers-tréfa Arany Jánostól és Szász Károlytól*, Nemzet, 1882. december 31., [5].

költeményt az utolsó, ezen cím alatt: *a' 150 Kutya*. Azok közt gondolom *Aponyi* és *Jósika* nem lesznek kifeledve.³¹ Elképzelhető, hogy Lisznyai végül eltért a programtól, és vagy egy másik verset, vagy több szöveget is felolvasott, mint ahogy azt eredetileg tervezték. Nem feltétlenül furcsa az, hogy a visszaemlékezések ilyesmit nem tesznek szóvá, ugyanis úgy tűnik, Lisznyai erőteljes palóc dialektusa miatt a hallgatóság egy része nem is értette teljesen, hogy miről beszélt.³² Bíró Sándor református lelkész például a szeptember 12-én tartott szentkatolnai közgyűlés kapcsán emelte ki emlékiratában, hogy a székelyek számára nehézséget jelentett Lisznyai szavainak megértése: „hangja éles csengésű, de nyelve, beszéde nagyon palócziás, mit székely ember nem érthet következőleg, hatáskülső szónok lévén, babért csakis az általa igen czélszerűen választott költői pályán arathat”.³³ Ha tehát feltételezzük, hogy mindez igaz, nehéz rekonstruálni, hogy pontosan milyen költemények hangozhattak el. Semmi sem támasztja alá például azt, hogy a *Toldi Miklós sujtását* Lisznyai elszavalta volna, hiszen a ballada több szempontból sem illik a képbe. Az egyértelműen megállapítható, hogy Lisznyai nem külön verset írt az eseményre, hanem egy korábbi szövegét alkalmazta a kolozsvári vendégszereplésre.³⁴ Mivel mindhárom vers megjelent valamely folyóiratban a szereplés előtt, potenciálisan bármelyiket fel lehetett volna olvasni. Azon az egyezésem túl, hogy úgy a *Százötven kutya*, mint a *Rákóczi és Brankovics* 1848 folyamán keletkezett, lényeges kiemelni, hogy mindkettő könnyebben ráolvasható volt az aktuális politikai viszonyokra, mint a *Toldi Miklós sujtása*, hiszen az utóbbiból egyszerűen hiányzott az a sértő él, amelyet minden visszaemlékező kiemelt: a történet szerint Toldi megnyer egy fogadást, amelyet a király kiváltságokkal, a királynő pedig forró csókkal jutalmaz meg. Majdnem harmincöt év távlatából Szilágyi Sándor eleve abban a hiszemben írta meg a visszaemlékezését, hogy az *aranygyapjas gazemberek* sor az általa idézett versben szerepel –, valószínűleg egyszerűen csak összekeveredtek az emlékei. Az, hogy 1848-ban valamilyen formában találkozott a verssel, bizonyosnak tekinthető, ugyanis az illető év novemberében ő maga is használta a Lisznyaitól átvett formulát egy *Mephistopheles* álnév alatt közölt cikkében, amely éppen az *Életképek*ben jelent meg: „felsőbbségét is elismerni nem kételkedik a' general-commando, rangos katonatisztek 's az aranygyapjas gazember méltányolt szabadító lovagjai!”³⁵ Ha azonban mégis hitelt adnánk azoknak a történéseknek, amelyeket Szilágyi írt le 1884-ben, komoly filológiai problémákba bonyolódnánk. Az 1845-ben megjelent balladában az általa idézett sorpár még a következőképpen szerepelt: „S a nép' örömszüge/ A légben öblöt ása.”³⁶ A Szilágyi

³¹ GYULAY, *i. m.*, 69.

³² SZILÁGYI Márton, *Az íróvá válás mikrotörténete...*, *i. m.*, 82.

³³ BÍRÓ Sándor, *Háromszéki forradalmi töredékek = Adalék Háromszék 1848–49. önálló harca történetéhez: Bíró Sándor, Macskási Antal iratai*, szerk. Kuszó István, Kolozsvár, Közművelődés Műnyomdai Rt, 1896, 32–34.

³⁴ SZILÁGYI Márton, *Az íróvá válás mikrotörténete...*, *i. m.*, 81.

³⁵ SZILÁGYI Sándor [Mephistopheles], *Az utolsó oláh forradalom*, *Életképek*, 1848. november 19., 642.

³⁶ LISZNYAI Kálmán, *Toldi Miklós sujtása*, Honderű, 1845. augusztus 12., 108.

által humorosnak tűnő árokásás képe tehát eredetileg nem volt a vers része, az 1856-ban megjelent *A madarak pajtása* című kötetben viszont már változás észlelhető: „S a nép örömszüge / A légben árkot ása.”³⁷ Nem lehet kizárni annak a lehetőségét, hogy Lisznyai nem sokkal a vers első közlése után változtatott a szövegen, majd ezek után az új változatot szavalta el és tartotta számon, de azért sokkal valószínűbb, hogy a kötetbe illesztés alkalmával eszközölte a módosítást.

Annyi bizonyos tehát, hogy Lisznyai valamikor – vagy Kolozsváron vagy ez idő tájt – elszavalta a *Rákóczi és Brankovics* című balladáját, amelynek egyik sorát mint potenciális sértést megőrizték a különféle anekdoták. A történet egyre szélesebb körű elterjedése óhatatlanul is maga után vonta a túlzó változtatásokat, így nem meglepő, hogy Kővári László visszaemlékezésében a verssor már nagy érzelmi reakciót kiváltó refrénné avanszált: „Szónoklatot vártak, s ő reá kezd egyik forradalmi dalára, melynek minden refrainje: Aranygyapjas gazemberek. E percztől a szenvedélyek féke az ifjuság egész vonalán felmondta a szolgálatot.”³⁸ S arra, hogy miért éppen így színesedett tovább a történet, nem is olyan bonyolult magyarázatot találni: 1848-ban egy fiatal költő nagy tömeg előtt elszavalt egy szabadsággal kapcsolatos verset, amelynek minden strófájában hangzatos refrén ismétlődött, és amely az ifjúságra lelkesítőleg hatott – nehéz lenne nem arra gondolnunk, hogy minden feltűnően úgy történt, mint amikor Petőfi Sándor elszavalta a *Nemzeti dalt*. Idő közben tehát, úgy látszik, a Petőfi-legenda is rátelepült a narratívára, ami ugyancsak nem meglepő, hiszen Lisznyait gyakran Petőfi figurájával hozták összefüggésbe, vagy legalábbis többen Petőfi-epigonnak tartották. A két esemény összekapcsolásában továbbá az is szerepet játszhatott, hogy Lisznyai is írt egy *Nemzeti dal* című költeményt, amelynek tizenkét strófáját valóban összekötötte egy versszakonként némileg változó refrén.³⁹ Ugyanez a történetvariáns köszön vissza egy név nélkül megjelent cikk szerzőjének tollából is: „Egyik hazafias versét szavalta el, melynek egyes versszakaiban refrain gyanánt ez a kitétel ismétlődött: – *Aranygyapjas gazemberek!* A versben pedig nem kevesebb óhaj volt kifejezve, minthogy bánják el a nemzet röviden az ő aranygyapjas gazembereivel, alias az osztrák hatalmasságokkal.”⁴⁰ A jelenség – hasonlóan a pletyka alakulásához – az úgynevezett hólabdaeffektus metaforájával írható le: a mindig ismétlődő elemek mellé egyre több új apró részlet kerül, és mire az anekdotaláncolat végére érünk, már alig látni a kiindulópontot képező történéseket.⁴¹ A folyamat következményeként egy idő után a verssor elvált az eredeti kontextusától, hiszen nagy utat járt be a sajtóban. Volt egy időszak, amikor Lukács Gyula politikai botrányt kiváltó beszéde nyomán tévesen Lisznyai volt

³⁷ LISZNYAI Kálmán, *Toldi Miklós sujtása = Uő, A madarak pajtása*, Pest, Müller Gyula, 1856, 152.

³⁸ KŐVÁRI László, *Az Unio kimondása Erdélyben*, Kolozsvár, 1898. március 17., [1].

³⁹ LISZNYAI Kálmán, *Nemzeti dal*, Vasárnapi Újság, 1856. május 25., 179.

⁴⁰ N. N., *Lisznyai Kálmán Kolozsvártt*, Magyar Polgár, 1901. június 14., 2.

⁴¹ SLÍZ Mariann, *A pletyka mint történeti forrás = Információáramlás a kora-újkorban*, szerk. Z. KARVALICS László, Kiss Károly, Bp., Gondolat – Infonia (Információtörténelem), 2004, 92.

iskolatársát, Sárosi Gyulát vélték a vers szerzőjének.⁴² 1906-ban az *aranygyapjas gazemberek* szintagma már Tóth Béla *Szálló igék lexikona* című munkájában is szerepelt,⁴³ majd ugyancsak a szerző által készített, a *Pesti Hírlap*ban közölt rövid válogatásban is számon volt tartva olyan közismert formulák társaságában, mint például a *Bach-huszárok*, *Kossuth-kutya* vagy *Leborulok a nemzet nagysága előtt*.⁴⁴ Egyébként nem unikális eset, hogy egy Lisznyai-verstőredék gyakori beszédfordulattá váljon: hasonló jelenségre figyelt fel a Mikszáth-cikkeket és -karcolatok sajtó alá rendező Bisztray Gyula is, amikor észrevette, hogy úgy Mikszáth Kálmán, mint Kuliffay Ede az eredeti változat ismerete nélkül alkalmazta egy-egy szövegében Lisznyai *Rohamdalának* két sorát.⁴⁵

Mindenesetre, bármilyen közel is járt a szállóigévé vált vessor ahhoz, hogy a kolozsvári szavalat komoly következményeket vonjon maga után, a tényleges botrány elmaradt. Lisznyai szimpatikus személyisége,⁴⁶ illetve önkéntelenül is humorosnak ható tájszólása feloldotta valamelyest a szöveg sértő élet. Ahogy Szilágyi Márton fogalmazott: „A költőt feltehetően egyszerűen nem lehetett komolyan venni mint politikust” – így nem meglepő, hogy a későbbiekben sem kapott politikai megbízásokat.⁴⁷ Ha valóban igaz az a Vadnai által is lejegyzett beszélgetés, amelyből egy arisztokrata reakcióját ismerhetjük meg, a szavalat összességében úgy maradt emlékezetes, hogy inkább megmosolyogtató volt, mintsem sértő:

„Egyik páholyban hallgatta egy excellentiás ur, kit a vele levő hivatalnok felháborodva szólita meg:

– Excellenciád tovább is birja hallgatni? Hisz ez vakmerő sértés.

– Magam is annak tartanám, – mondá a nagy ur mosolyogva, – ha nyomtatásban olvasnám, de ahogy ez a fiatal poéta szavalja, az nekem semmi egyéb, mint multság.”⁴⁸

⁴² Lásd például: N. N., *A székesfehérvári politikai perből*, Budapesti Hírlap, 1889. március 31., 5. – N. N., *A megsértett aranygyapjasok*, Székesfehérvár és Vidéke, 1889. március 28., [2]. – N. N., *Proces politic*, Tribunal, 1889. március 18., 250.

⁴³ TÓTH Béla, *Szálló igék*, Pesti Hírlap, 1906. február 18., 1.

⁴⁴ TÓTH Béla, *Szálló igék lexikona*, Bp., Franklin Társulat, 1906, 31.

⁴⁵ MIKSZÁTH Kálmán, *Cikkek és karcolatok III (1877)*, s. a. r. BISZTRAY Gyula, Bp., Akadémiai, 1968 (Mikszáth Kálmán Összes Művei 53), 454.

⁴⁶ Lásd például: „Lisznyai Kálmán humoristikai előadásai kedvesen hatottak a keblekre” (SZŐNYI József, *i. m.*, 738).

⁴⁷ SZILÁGYI Márton, *Az íróvá válás mikrotörténete...*, *i. m.*, 82.

⁴⁸ VADNAI, *i. m.*, [5].